

VYTAUTO MONTVILOS POEZIJOS HEROJAUS HUMANISTINIAI BRUOŽAI

R. TRIMONIS

Žymaus lietuvių poeto Vytauto Montvilos gyvenimas ir kūryba — ryškus kovos dėl humaniškiausių žmogaus ir visuomenės idealų įtvirtinimo, dėl socializmo idėjų įgyvendinimo pavyzdys. Jo kilni asmenybė, statoma greta J. Fučiko, M. Džalilio, N. Vapcarovo ir F. Garsijos Lorkos vardų, įsikūnijo pačioje jo poezijoje, kupinoje ieškojimų, sunkumų ir pergalių. Į socialistinį realizmą V. Montvila ėjo sudėtingu keliu, vis giliau ir giliau skverbdamasis į gyvenimo reiškinių esmę. Keitėsi ne tik paties lyrinio herojaus vidinis pasaulis, jo psichologija, bet nevienodas buvo ir jo santykis su visuomene, su liaudimi atskirais poeto kūrybinio kelio etapais. Sugretinus 1923—1924 metų eilėraščius su 1940—1941 metų kūryba, visu ryškumu atsiskleidžia, koks skirtingas savo pasaulėjauta, savo gyvenimo prasmės suvokimu yra vieno ir kito meto lyrinis herojus. Gal būt, ne visada lengva atrasti, kas bendro išliko tarp šių tokių skirtingų kūrybinės asmenybės momentų, tačiau, nuosekliai einant V. Montvilos pasaulėžiūros ir kūrybos raidos linija, įmanoma suvokti visą poeto kūrybinės evoliucijos dėsningumą.

G. Plechanovas nurodo, kad buržuazinė visuomeninė santvarka, labiau, negu kuri nors kita, gali išvystyti abejingumą visuomeniniams, kad ir siauriems klasiniams interesams; tai rodo „meno menui“ teorijos¹. Buržuazinėje literatūroje atspindima žmogaus asmenybės veikla neretai atitrūksta nuo visuomeninių interesų, ir į pirmą vietą iškyla intymus, individualus tos asmenybės pradas. Tai ypač ryšku simbolistinėje poezijoje, kur individualizmas, nustelbęs visuomeninį istorijos prasmingumą, išauga iki asmens kulto. Tuo būdu simbolistinė poezija nutolsta nuo gyvenimo, nuo istorinio jo supratimo ir traktavimo į atitrūkusį, miglotą simbolių pasaulį; stengiamasi atsiriboti nuo gyvenimo blogybių, pasineriant į vidinių išgyvenimų ir nuotaikų analizę. Visuomeniniai motyvai ignoruojami, vietoj jų keliamas poeto „aš“ kaip absoliutus visų gyvenimo vertybių kriterijus, mistifikuojami žmogaus ir visatos santykiai. Simbolistų poetika išreiškia idealistine filosofija pagrįstą požiūrį į pasaulį. B. Sruogos ir kitų simbolistų kūryboje simboliai neišreiškia griežtos minties, o nusako arba bendrą vidinę būklę, arba atskirą nuotaiką, atspindinčią subjektyvų vidinių išgyvenimų pasaulį. Meninio vaizdavimo srityje trūksta vaizdinės jėgos, aiškumo ir apibrėžtumo.

Simbolistinės poezijos įtaka tam tikru laipsniu pasireiškė ir jaunojo V. Montvilos kūryboje, nors poetas iš esmės ir nepasuko šia kryptimi.

¹ Žr. Г. Плеханов, Литература и эстетика, Москва, т. 1, 1958, стр. 173.

To poveikio rezultatai akivaizdžiai matomi pirmuosiuose jo poetiniuose ieškojimuose.

1923—1925 metais V. Montvilos lyriniam herojiui būdingas blaškymasis, aiškios perspektyvos stoka, neapibrėžto kilnumo ir grožio ilgesys. Šiam laikotarpiui nusakyti labiausiai tinka „saulės pasiilgimo“ motyvas. „Pasiilgimas saulės“ susijęs su kančios, klaidžiojimo, fatališkumo momentais. Svarbiausiojo konflikto esmę išreiškia „amžinojo gėrio pasaulio“ ir šios žemės klajonių-kelionių motyvai. Išeilies taškas — kančios, išpirkimo auka:

Kentėsiu, kovosiu — vis tiek kada nors
Įžengsiu į dievišką, amžiną rūmą...¹
„Svintant pavasariui“

Ieškodamas ir ilgėdamasis kilnaus prado, V. Montvila poetizuoja ir net priešpastato iki simbolio išaukštintą žmogiškąjį jausmą gyvenimo kančioms, žemiškajam pilkumui. Siame vidiniame dvasinių išgyvenimų pasaulyje „amžius nesileidžia saulė“ ir „didžios meilės jūros gaudžia“. Pilis su ilgesio žibintais, amžinoji laisvės maldykla, dangaus garsai ir žvaigždžių takai, — tokia abstrahuota simbolistine išraiška poetas bando atskleisti neapibrėžtą lyrinio herojaus jausmų, pergyvenimų turinį. Gyvenimiškasis pagrindas, išorinė aplinka išslysta iš poeto akiračio. Lyrinis herojus tik labai tolima, neryškia užuomina apeliuoja į kenčiančią žemę. Humanistinis elementas čia bekraujis, abstraktus, atitrūkęs nuo realybės. Jis nuskamba lyg kažkoks paguodos balsas („Ateik, — sukūriau tau pasaulį platų, naują“), ramybės („Pasiilgimas“), amžinos taikos, meilės troškimas („Kovos ugnyje“²). Iš klaidingų humanizmo pozicijų plaukia ir socialinės taikos skelbimas, primenąs krikščioniškąjį artimo meilę:

Tuomet visi vienodais eisime keliais:
Ir lygiais broliais prieš saulutę atsiklaups
Besočiai niekšai ir liesi vargšai³.
„Laisvieji demonai“

Tačiau lygiagrečiai V. Montvilos lyrinis herojus vis skaudžiau jaučia ribą, skiriančią jį su visais vidiniais išgyvenimais nuo tikrovės. Bėgta ir ima reikštis nepasitenkinimas, pastangos peržengti šią ribą.

Ech, dausos jau man nusibodo!

Užtat aš leidžiuosi į žemę, kur ašaros banguoja
oceanais, kur liejasi nekaltas kraujas...

Dėl ko gi snausti man, jei aš matau, kaip kenčia
nekalti: jei aš girdžiu, kaip aštrūs kalavijai skrodžia
širdis, kaip sprogtančios granatos žemę ardo...
Gana! gana! gana!⁴

„Kovos ugnyje“

Sios lyrinio herojaus pastangos suartėti su žeme tarsi toliau išvysto, pakelia į naują pakopą grožio, kilnumo ilgesį, tačiau jis vyksta dvasinėje herojaus sferoje, moralinėje plotmeje, nesurasdamas kelio į realybės problemų sprendimą. „Pasiilgimas saulės“ V. Montvilos ankstyvojo laikotarpio kūryboje reiškiasi bandymais užčiuopti gyvenimo prasmę, žmogaus santykio su gyvenimu problemą. Lyrinis herojus dažniausiai iškyla kaip gyvenimo keleivis, ieškąs savo humanistinių idealų įkūnijimo.

¹ „Pergalė“, 1959, Nr. 1, p. 138.

² Ten pat, p. 140.

³ Ten pat, p. 137.—Visi pabraukimai V. Montvilos kūrinių tekstuose padaryti mano.—R.T.

⁴ Ten pat, p. 140.

Kelionės, nenusiramino nuotaikos, išreiškiančios dvasinių pergyvenimų, ieškojimų bruožus, vyrauja daugelyje 1924 m. eilėraščių („Prie stalo“, „Keleivis“, iš dalies „Po dangum žydinčios meilės“ ir kt.). Individualistinis, mažai kryptingas lyrinio herojaus maištas aktyvesne forma išsiveržia eilėraščiuose: „Išsiveržimas“, „Prometėjai“, „Jaunimo himnas“¹, minėtame eilėraštyje „Kovos ugnyje“. Estetinį V. Montvilos idealą šiuo laikotarpiu išreiškia vargo žmogus, stichiškai atmetęs prietarus ir burtus, kupinas doros, meilės saulei, kultūros ir mokslo keliu siekias laisvės, tiesos ir meilės („Jaunimo himnas“).

Tačiau lyrinis herojus šiuo metu yra vienišas arba, geriausiu atveju, atspindi mažumas, taip pat stichiškai kovojančios su gyvenimo blogybėmis, nuotaikas.

Visuomeninių požiūrių jis neatstovauja organizuotam kolektyvui; jo maištas — be perspektyvos, nes nesiremia gilesniu gyvenimo esmės supratimu. Gal būt, individo maištas, atsispindįs šio laikotarpio poeto kūryboje, buvo anarchistine protesto išraiška, o gal ir tam tikra klaidingos eserų ideologijos įtaka V. Montvilai². Individualistinis kelias — pagrindinis ankstyvojo V. Montvilos lyrinio herojaus ribotumas.

V. Montvilos pastangos suartėti su gyvenimo tikrove pamažu ima stelbti ir šiaip jau negilų simbolistinės poezijos poveikį. Stiprėja realistiniai elementai („Ateis pavasaris“), nors ir gerokai abstraktūs šviesinės ateities motyvai („Bundanti laisvė“). 1924—1925 metais poetas ima domėtis V. Majakovskio kūryba, bando versti jo eilėraščius. 1925 m. V. Montvila užmezga ryšius su marksistiniu pagrindžiu, tampa pagrindinės komjaunimo organizacijos nariu. Tuo pat metu jis patiria pirmąjį politinės kovos krikštą — buržuazinę valdžią suima ir įkalina poetą, dalyvavusį Gegužės pirmosios darbo žmonių demonstracijoje. 1925—1926 metais V. Montvilos eilėraščiuose žmogiškasis poeto idealas tampa vis konkretnesnis. Ima ryškėti žmogaus santykis su visuomene, atsispindi aplinkos sąlygojamas ir varžomas naujo žmogaus augimas. Tai pasireiškia lyrinio herojaus susidūrimais, konfliktais su buržuazinės santvarkos puoselėjama ir įteisinta socialine nelygybe, politika, religija, morale.

Su didele meile poetas kalba apie paprastą, kasdienį darbą („Prieš pusryčius“). Darbas žadina žmogaus energiją, jungia į vieningą kolektyvą žmones. Toks poeto požiūris į darbą rodo jo meilę, artumą valstietiškam ir apskritai darbo žmogaus santykiui su kasdieniška veikla, rodo jo pagarbą dirbančiam žmogui. Lyrinis herojus dabar iškyla kaip gilių jausmų, paprastos sielos, turtingų dvasinių interesų asmenybė. Tačiau toji asmenybė negali pasirodyti visu savo grožiu, nes ją slopina, gniuždo sunkios gyvenimo sąlygos, persekiojimai, kalėjimai. Eilėraštyje „Iš užu štangų“ „saulės pasiilgimo“ motyvas perteikiamas kitu aspektu — per kalinio išgyvenimus. Tai nebe abstraktus, miglotas blaškymasis, veržiantis į šviesą, o kalėjime atsidūrusio žmogaus troškimas laisvės. Su tam tikru polinkiu į natūralistinę detalę, perteikiančią sarkastišką lyrinio herojaus požiūrį į savo, kaip kalinio, padėtį, poetas kuria ryškų, gruboką vaizdą:

Kalėjimo kieme,
Dantis išvertęs,
Kaip šuo, prieš saulę sėdžiu...
„Iš užu štangų“, p. 63³

¹ „Pergalė“, 1959, Nr. 1, p. 137.

² Plg. P. Užkalnis, Majakovskis ir lietuvių literatūra, 1955, p. 67—158.

³ Eilėraščiai, kurių citatos pateikiamos atskirai, nenurodant išnašose, paimti iš leidinio V. Montvila, Raštai, t. 1, 1956. Toliau cituojant eilėraščius, nurodomas tik puslapis.

Tačiau vidinį įkalinto žmogaus jausmų švelnumą, tyrumą išsako nuosirdi jo meilė saulei:

Jei aš tave pasiekti galėčiau,—
Apglėbčiau,
Priglausčiau,
Pabučiuočiau!

„Iš užu štangų“, p. 63.

Zymiai gilesnis, turtingesnis kalinio paveikslas atskleidžiamas antroje eilėraščio dalyje. Įkalintas žmogus čia parodomas kaip visuomenėje viešpataujančios neteisybės, pikty įstatymų auka. Vaizduodamas tvirtą žmogų-kovotoją, kurio veržimosi į išsivadavimo kovą nenustelbia „lenciūgų“ žvangesys, V. Montvila ryžtingai paskelbia humanistinius jo principus: „Ne ašarų, bet laisvės uždarytam reikia“, „norisi piktus įstatymus sutrinti“, „aš moku... už laisvę grumtis!“ Čia jau ryškėja V. Montvilos bendrojo pasaulėvaizdžio kitimas — poetas pasitraukia nuo anksčiau deklaruotų abstraktaus bendražmogiškojo humanizmo pozicijų (asmeniškų aukos momentų).

Dabar V. Montvila iškelia visuomeninių prieštaravimų užuomazgas, nors tiesiogiai neparodydamas išnaudotojų klasės atstovų, o tik perteikdamas darbo žmogaus-kovotojo konfliktą su jam priešiška visuomenine aplinka. Būdinga tai, kad lyrinis herojus, kovojantis dėl laisvės, nevienišas. Tiesa, jis dar netampa klasės, kaip jėgos, interesų įkūnijimu, tačiau jaučiasi turįs draugų, kurie taip pat grumiasi „sugniaužę kietas kumštis“ gyvenimo verpetuose. Lyrinio herojaus asmeninių ir visuomeninių interesų derinimo aspektu įdomus eilėraštis „Tu atėjai“. Meilės tema sprendžiama būdinga šiam laikotarpiui humanistine dvasia, iškeliant į pirmą vietą lyrinio herojaus pareigą visuomenei, pajungiant asmeninius interesus visuomeniniams („Ne vien tik dėl tavęs aš gyvenu!“). V. Montvilos pasaulėvaizdžio evoliucijos momentai reiškiasi nauju kovos traktavimu: individa vaidmuo šioje kovoje pasitraukia į antrą planą, užleidamas savo vietą gaivališkam masių bangos prasiveržimui („Sešupės bangos“, „Negirdėtas garsas“).

Ryžtingai asmenybės veiklai, žmogaus dvasiniam turtejimui ir bren dimui trukdo prietarai. Išsivadavimas iš prietarų nelaisvės tampa vienu ryškesnių V. Montvilos poezijos motyvų. Eilėraštyje „Sūnus“ visa laipsniavimo eile, vienijama ne tik logikos, bet ir meninės priemonės — pakartojimo — pagalba, atskleidžiamas žmogaus gyvenimo, jo augimo kelias. Maištingai, tiesiogine retorine forma poetas prabyla prieš „iš piršto išlaužtą dangų“ eilėraštyje „Piemens erezijos“.

Laisvė be religinių varžtų, aktyvus lyrinio herojaus protesto prieš visuomeninę santvarką reiškimas, paprasto, kasdieniško darbo apdainavimas — tai tos naujovės, kurios praturtina žmogaus idealą 1925—1926 metų V. Montvilos lyrikoje, suartina jį su tikrove ir sukaučia savyje vertingus realistinius elementus. Tiesa, eilėraščiuose dar nemaža simbolistinių momentų, tačiau naujų kelių ieškojimas neišvengiamai būna susijęs tam tikrą laiką su senomis tradicijomis, literatūrinės aplinkos įtaka. Kaip teigia L. Ozerovas, V. Montvilos ankstyvųjų laikotarpių kūrybos miglotumai gali reikšti ir jaunatvišką nepatyrimą, nerūpestingumą ir samprotavimų formą, susišaukiančią su madinga to meto literatūrine aplinka¹.

Dabar V. Montvilos kūryboje vis ryškiau suskamba realistiniai įvaizdžiai. Socialinėms jėgoms apibūdinti vietoj romantiškųjų „žvėriškų valdovų“ atsiranda realistiškas „gaspadoriaus“ įvaizdis, išnaudojamųjų padėtį vykusiai nusako jų prilyginimas vergams.

¹ Plg. L. Ozerovas, Vytautas Montvila, „Pergalė“, 1956, Nr. 7, p. 86.

Giliau atspindėdamas gyvenimą, suprasdamas ir užjausdamas tikruosius jo kūrėjus, V. Montvila koncentruoja dėmesį į lyrinio herojaus mintis ir jausmo augimą, nuoseklų jo brendimo kelią. Su opoziciniu poeto nusistatymu buržuazinės santvarkos atžvilgiu sietinas naujas idėjinis 1926 m. kūrybos skambesys („Nemuno potvynis“, „Žuvusiam draugui“ ir kt.). Ryškius politinio ir socialinio gyvenimo vaizdus poetas atskleidžia poemoje „Viduramžių orkestrai“, kuri gali būti ryškiausias šio laikotarpio V. Montvilos idėjinio kovingumo pavyzdys, kūrybiškas V. Majakovskio ir J. Janonio tradicijų įkūnijimas. Naujas, betarpiškas gyvenimo tikrovės pajautimas, orientavimasis į socialinius klausimus praturtina V. Montvilos kūrybą antiklerikaline ir antikapitalistine tematika („Viduramžių orkestrai“, „Vidurnakčio žvaigždė“, „Piemens ezeijos“, „Sugrįžus“, „Prieš aušrą“ ir kt.). Tačiau V. Montvila savo kūrybos raidoje netolygiai atskleidžia žmogaus augimą, nors jo lyrinis herojus vis labiau vystosi, bręsta. Po 1926 m., įsigalėjus fašistinei diktatūrai Lietuvoje, sustiprėjus buržuazinei reakcijai visose gyvenimo srityse, V. Montvilos kūryboje pasireiškia lyrinio herojaus vienišumo, bejėgiškumo motyvai. Poetas atitrūksta nuo pagrindinės kovos; jo eilėraščiuose vėl pastebimi klaidžiojimai, ieškojimai. Eilėraštyje „Paklydusi saulė“ buržuazinio Kauno paveikslas, nemotyvuotas gilesniu tikrovišku pagrindu, kelia lyrinio herojaus liūdesį, pesimistinį vienišo žmogaus skundą. Meninis eilėraščio audinys labai nedarnus, modernistiniai įvaizdžiai („Širdis sužvengė, kaip pririštas tvarte arklis“, „žvaigždės, kaip kelnėse skylės“) silpnina emocinį poveikį. Atskiruose eilėraščiuose V. Montvila atsitraukia nuo kai kurių 1925—1926 metų humanistinių idealų — lyrinis herojus vėl metasi į individualistinį kelią, bėga nuo visuomeninės kovos į asmeninių išgyvenimų pasaulį („Man jau nubodo agitacija“).

Žmogaus asmenybė priešpastatoma visuomenei taip, kaip būdinga kritinio realizmo literatūrai: besiveržias iš gyvenimo tamsybių lyrinis herojus neišvengiamai turi susidurti su visuomenės didžiosios dalies inertiškumu ir, stojęs vienišas prieš gyvenimo sunkumus, nepajėgia surasti išeities.

Tačiau poetas visomis jėgomis stengiasi nepasiduoti šioms nuotakoms. Jo tikėjimas ateitimi daugiau remiasi instinktyviu nujautimu, negu tvirtai suvoktu istoriniu pagrindu. Todėl vilties kibirkštėlės daugiausia tvykstelė alegorine forma (paralelė su palaužtos gėlės prigijimu, apniaukusių žemę debesų įvaizdis ir t. t.).

Poeto pastangas įsijungti į gyvenimo sūkurį, kovą palaipsiui ima reikšti draugų pasiilgimo, ieškojimo motyvas („Praeinantiems draugams“, „Ateik“, „Laiškas“). Lyrinis herojus ieško ryšio su žmonėmis. Jis supranta, kad „vieno laimė — pragaištis“; ji neįmanoma be kitų laimės („Ateik“). Draugystės ir meilės santykių supratimas rodo dar ryškesnį V. Montvilos žingsnį priekin. Lyrinis herojus aiškiai priešpastatoma buržuazinės moralės normoms:

Mano meilė nedidelė,
gal būt, visų mažiausia,
bet aš jos neparduočiau
už didžiausią gabalą aukso.
Jūs, žinoma, perkat viską
Ir viską gal parduodat. . .
„Meilės trupiniai“, p. 119.

Griežtas poeto nusistatymas prieš materialiniais išskaičiavimais sąlygojamą „meilę“, žmogaus vertės iškelimas, jo jausmo vertinimas — būdingi V. Montvilos meilės lyrikos bruožai, logiškai pratęšę 1925—

1926 metų humanistinius motyvus („Be tūkstančių“, „Tu“, „Valė“, „Meilės trupiniai“ ir kt.). Poetas supranta, kad dėl šiurpių nusikaltimų ir nelaimių kaltas ne atskiras žmogus, o kaltė glūdi giliau. Poemėlės „Mirtis ant kryžiaus“ herojė, praradusi savo žmogiškąją vertę — tapusi prostitute, nunuodijusi savo motiną ir pagaliau pati nusižudžiusi, išreiškia logišką visos ankstesnės įvykių tėkmės išvadą: dėl tragedijų kaltos gyvenimo sąlygos. Humanistinis momentas nuskamba kritinio realizmo dvasia — jis objektyviai tarnauja buržuazinei moralei pasmerkti. Iki proletarinio, socialistinio humanizmo tetrūksta vieno žingsnio: sujungti darbo žmogaus vertės išaukštinimą su kova už jo išlaisvinimą iš buržuazinės priespaudos. Atskiri maištingo, gaivališko protesto elementai sutinkami eilėraštyje „Valė“, kuriame akcentuojama „bedieviška meilė“, t. y. meilė be religinių apeigų, meilė, paremta jausmu. Didesnis žingsnis šia kryptimi padarytas eilėraščiuose „Gyventi verta“, „Drąsiausiai kovotojai“, kur į pirmą vietą vėl prasiveržia visuomeniniai kovotojų principai:

Jei gyventi verta šiam pasauli,
tai kovoj mylėt — verčiausia
„Gyventi verta“, p. 111.

Visuomeniškumas V. Montvilos eilėraščiuose neretai tampa pagrindiniu žmogaus gyvenimo prasmės kriterijum. Atskiruose eilėraščiuose nuskamba janiškas didvyrių idealo vykdymo motyvas, parodomas nenutrūkstamas atskirų kovotojų ryšys („Kalėjime“). Vertinga V. Montvilos kūryboje dabar yra tai, kad socialinių klausimų išsprendimą jis mato liaudies, darbininkų kovoje su priešais („Darbininko priesaika“).

1930—1940 metais V. Montvila bando sukurti ir ryškesnius aktyvaus pasipriešinimo paveikslus. „Poemos apie gatvių grindiką“ herojus, tik atsitiktinumą dėka išvengęs mirties, grįžta invalidu:

— Aš jau be kojų
ir be akių...
Bet aš kitaip matau pasaulį
ir kitai saulei jau tikiu.
„Poema apie gatvių grindiką“, p. 256.

Gatvių grindikas, iš arti pamatęs mirtį ir širdimi supratęs „didį melą“, grįžo fiziškai sužalotas, bet dvasiškai taurus žmogus-kovotojas. Humanistinis motyvas susilieja su antimilitaristiniu kryptingumu, motinos meilė sūnui siejasi su švintančia žemėj „nauja viltimi“. Tai naujas V. Montvilos humanizmo aspektas.

Pliekdamas antihumanistinę buržuazinės santvarkos esmę, demaskuodamas išsigimusią valdančiųjų klasių moralę, V. Montvila visą laiką humaniškiausių idealų įkūnytoju laikė paprastą darbo žmogų. Jo mintys ir ieškojimai šia kryptimi atitiko to meto literatūrinio gyvenimo poslinkius. Demokratinės, realistinės tendencijos, kurias buržuazijos viešpatavimo metais stebė dekadentizmas ir estetizmas, trečiojo dešimtmečio pabaigoje vis drąsiau ėmė reikalauti savo teisių. Pirmuoju kūrybos rinkiniu prabilo Petras Cvirka. Jo „Pirmosios mišios“ (1928), nepaisant dar tam tikro jaunatviško nesubrendimo, savo aštriu žodžiu buvo nukreiptos prieš buržuazinės santvarkos ydas. Socialiniai klausimai paskatino Salomėją Nėrį atkreipti žvilgsnį į platesnes visuomeninio gyvenimo problemas, o vėliau — ryžtingai pasukti su darbo žmonėmis. „Trečio fronto“ 5-jo numerio politinis aštrumas liudijo apie ryškų pažangiųjų rašytojų brendimą. V. Montvila, nepaisant atskirų nenuoseklumų, savo kūryboje ėjo realistinio vaizdavimo kryptimi. Jeigu ankstyvojoje V. Montvilos kūryboje subjektyvus autoriaus požiūris prasilenkdavo su objekty-

via realybe (individas su savo vidiniu pasauliu, izoliuotas ir atplėštas nuo visuomenės kamieno, neatstovavo bent kiek platesniems visuomenės sluoksniams), tai kuo toliau, tuo labiau V. Montvilos poezijos herojus artėjo prie liaudies. Paskutiniu ikitarybinio laikotarpio metu jis jau pakilo į ryžtingą kovą su buržuazine santvarka, tačiau pati liaudis poeto kūryboje dar neišryškėjo ir netapo svarbiausiąja veikiančiąja jėga. V. Montvilos lyrinio herojaus pasaulėvaizdis, realistiniai poeto kūrybos bruožai formavosi ir stiprėjo ilgo, sunkaus ir nuodugnaus tikrovės studijavimo dėka.

Socialistiniam realizmui būdinga kovingo humanizmo, liaudiškumo dvasia persunkti tarybinio laikotarpio V. Montvilos eilėraščiai. Poetas dabar atsisako nuo lyrinio herojaus pastangų siekti individualybės harmonijos, tobulumo ir pažvelgia į atskiro žmogaus kelią iš revoliucinių, bendraliaudinių tikslų ir uždavinių taško. 1940 m. lietuvių literatūroje „liaudis ir jos istorinė pertvarkomoji misija ėmė ryškėti kaip aukščiausias visų gyvenimo reiškinų kriterijus, estetiškas idealas, nustatęs ne tiktai naują menininko požiūrį į socialinius reiškinius, bet ir į asmenybės santykius su visuomene“¹. Tai galima pasakyti ir apie V. Montvilos kūrybą. Liaudies koncepcija V. Montvilos estetikoje suvokiama ir traktuojama J. Janonio ir kitų mūsų revoliucinių rašytojų kūrybos dvasia: liaudis parodoma kaip konkreti revoliucinė jėga, vykdanči naujo gyvenimo kuriamąjį darbą. Tai naujas, socialistiniam realizmui būdingas požiūris į gyvenimo tikrovę. Liaudis dabar tampa svarbiausiu veikėju V. Montvilos kūriniuose. Geriausiai lyrinio herojaus siekimų turinį išreiškia naujas jo santykis su visuomene — liaudiškumas. Šitoks asmenybės ir liaudies santykis, nuolatinis asmeninių ir visuomeninių interesų persipynimas ir organiškasis jų derinys sudaro esminę V. Montvilos socialistinio humanizmo ypatybę.

Lyrinio herojaus „aš“ dabar didžiąja dalimi išreiškiamas sąvoka „mes“. „Mes“ — tai liaudis, kurią trėmė į kalėjimus, kankino karceriuose ponai:

Pro štangas mes žiūrėjome į laisvę.
Jie mūs kančių tada nepripažino...
„Zygis į pergale“, p. 198.

Tarybinio meto poeto eilėraščiuose labai ryškiai išsiskiria kritusių kovotojų nemarumo ir šlovės apdainavimas. Šis motyvas tarsi pratęsimas iš ikitarybinių metų kūrybos, tačiau poetas žiūri į žuvusiųjų idealus kaip į nemirtingus, įgyvendinamus konkrečiuose tarybinės liaudies darbuose. Jie yra prielaida sėkmingam visos liaudies „žygiui į pergale“. Tuo būdu bendraliaudinių uždavinių šviesoje pabrėžiama kovos perspektyvinė reikšmė. Jeigu ankstyvojoje V. Montvilos lyrikoje kova dažnai buvo suvokiama tik kaip kilnus herojaus pasiaukojimas, tai dabar poetas įkvėptu, karštu retoriniu kreipimusi atskleidžia gilią žuvusiųjų draugų kentėjimų ir mirties prasnę:

Jūs žuvote, draugai,
ir jūs darbai
bus grindinys mūs laisvo kelio.
Mes vėliavą raudoną keliam
už laisvąją Respubliką...
„Ziburiai“, p. 195.

Šitokioje liaudies interesų plotmėje atskleidžiamas geriausių jos atslavų nemarumas. Vadovaudamasis visuomeniniais interesais, V. Montvila

¹ J. Lankutis, Socialistinio realizmo estetika lietuvių tarybinėje literatūroje, straipsnių rinkinys „40 metų“, Vilnius, 1958, p. 175—176.

sprendžia ir dabarties žmogaus — liaudies uždavinių įgyvendintojo — dvasinio, moralinio tobulumo klausimą:

reikės save visiems aukoti,
kaip jūs aukojotės, draugai. . .

Tiktai valingo darbo verdančia srove
į laimę nešim, Lietuva, tave.

„Žiburiai“, p. 195.

Tarybinio laikotarpio V. Montvilos kūrybai būdingas dabarties iškojimo, naujo žmogaus problemų siejimas su revoliucine praeities kovotojų karta („Žiburiai“, „Laisvės daina“, „Draugui Janoniui“, „Gegužės Pirmoji“), motyvuojamas ir grindžiamas liaudies interesų įsisąmoninimu, liaudies jėgos ir darbo žmonių vienybės įsikūnijimu geriausiuose skirtingų kartų atstovuose. Humanistinius V. Montvilos herojaus — liaudies — idealus apsprendžia kovos už socializmą, už komunistinį rytojų uždavinius.

Socialistinis humanizmas 1940—1941 metų V. Montvilos kūryboje nuskamba darbo, kūrybos patosu („Kas nori laimę darbu pasiimti, tam mūsų žemėj gera ir gražu“). Jeigu iki 1940 m. savo kūryboje poetas vaizdavo darbą, kaip žmogaus socialinės galios šaltinį, kaip jo pastangas prasimušti į šviesą, deja, ne visada sėkmingas, tai dabar jo esteti- niame suvokime pasireiškia būdingas socialistiniam realizmui bruožas — požiūris į darbą, kaip į cementuojantį, vienijantį veiksnį, nukreipiantį darbo liaudies jėgas ateities kūrimo uždaviniams vykdyti. Tuo būdu, darbas socialistinio realizmo šviesoje įgavo objektyvų, bendraliaudinį pobūdį¹. Perteikdamas tikrovę marksistinės estetikos požiūriu, V. Montvila jau žengia didelį žingsnį į priekį.

Socialistinis darbas skatina neregėtą žmogaus asmenybės ir visos liaudies aktyvumą. Asmenybė susilieja su visuomene, su kolektyvu, gaudama galimumą visapusiškai augti. Tai novatoriškas žmogaus ir naujosios visuomenės socialinio-moralinio turinio traktavimas, naujo žmogaus ir visuomenės santykio atskleidimas.

Darbo žmogaus gyvenimo esmę nusako pozityvi jo gamybinė veikla. Tai teigia ir daugelis šio meto V. Montvilos eilėraščių („Mes laisvę vis tiek atlaikysim“, „Raudonosios gurguolės“, „Žodžiai iš širdies“, „Svin- tant pavasariui“). V. Montvilos lyrinis herojus, suvokiantis darbą kaip kūrybą, ir gyvenimo reiškinį vertina tokiu požiūriu. Todėl darbo patosas nuskamba kaip kilnus, išaukštintas dabarties deklaravimas.

Naujas žvilgsnis į gyvenimo prasmės, žmonių laimės, jų kovos už dar geresnį gyvenimą idealus apibūdina naują, socialistinį V. Montvilos eilėraščių humanizmą. Kova už komunistinės statybos uždavinių įgyven- dinimą — kartu kova ir už visapusišką asmenybės laisvę ir laimę. Tai naujas, socialistinio humanizmo idealas, kuris išreiškia pozityvų žmo- gaus gyvenimo turinį, žmogaus pareigą visuomenei:

Už būsimo gyvenimo tvarkingą raidą
kiekvienas esam atsakingas!

„Vainikas Lietuvai“, p. 210.

¹ Idomus J. Lankučio pastebėjimas: Donelaitis darbe matė svarbiausią žmogaus gyvenimo prasmę, liaudies moralinio pranašumo pagrindą: Vairgantui — darbas — indi- vidualinio turtėjimo šaltinis, J. Baltušui — darbas — klasės jėga, E. Miezėlaičiui — tautų draugystės įkūnijimas. Vadinas, — daro išvadą J. Lankutis, — Donelaičio ir Vaiž- ganto kūryboje darbo vaizdavime atsiskleidžia paties rašytojo ideologija ir estetika. Socialistinio realizmo literatūroje būdingas objektyvumas ir rašytojo bei liaudies pa- saulėžiūros ryšys. (Zr. J. Lankutis, Socialistinis realizmas lietuvių literatūroje, Vil- nius, 1959, p. 33—36). Šia prasme V. Montvilos kūryboje darbas, kaip jėga, vienijanti žmogaus asmenybę su liaudimi, kuriant naują gyvenimą, susilieja su socialistinio rea- lizmo estetika.

Dėl to bet kokia veikla, nukreipta prieš humanistinių socialistinės visuomenės idealų įgyvendinimą, tuo pačiu prieš liaudies interesus, turi būti be gailėsčio pasmerkta. V. Montvila, kaip tikras tarybinis patriotas, liaudies interesų gynėjas, išreiškia griežtai kovingą socialistinio humanizmo pobūdį:

Zmones dalim
revoliucija dalo —
kas ne su ja — tas prieš ją.
„Keletas žodžių apie Vincą Grabinį“,
p. 303.

Prieš buržuazinės moralės veidmainiškumą, klasinį-buržuazinį jos pobūdį V. Montvila iškelia socialistinio humanizmo ir naujos moralės taurumą, klasinę-proletarinę jos esmę. Poetas atvirai skirsto visuomenę į draugus ir priešus. Perteikdamas tarybinio gyvenimo dinamiką, V. Montvila pasmerkia Grabinio tipo svyruotojus, iš aiškių partinių pozicijų smogia poetiniu žodžiu tarybinės darbo Lietuvos priešams. Persunktas kovinga neapykanta eilėraštis iš tiesų tarsi šūvis trenkia į buržuaziją:

Galybė tavo
amžinai prasmego.
Komunos šuolių
nieks
nesustabdys.
„Eilėraščio šūvis“, p. 236.

Istorinės perspektyvos suvokimas, patriotinis poeto ryšys su socialistinio gyvenimo statyba išryškina jau buržuazinės santvarkos metais pasireiškusią V. Montvilos kūrybos ypatybę — optimistinį skambesį. Tiesa, iki 1940 m. optimizmas daugiau buvo intuityvus, ne visada iki galo nuoseklus ir pagrįstas, nes poetas nesugebėjo išspręsti lyrinio herojaus pergyvenimų kolizijų — trūko giliai įsisąmoninto lyrinio herojaus ryšio su liaudimi, su įprasminta kryptinga kova prieš antihumanistinę buržuazinę santvarką. Dabar optimistinis skambesys, susiliejęs su aktyviu gyvenimo patosu, yra pagrįstas ir motyvuotas tvirtu poeto įsitikinimu neįveikiama liaudies galia, veržimusi į komunizmą. V. Montvila tai atskleidžia ne vien komunistiniu žvilgsniu į ateitį, bet ir dabarties, kasdienybės heroika, atgimusio žmogaus ryžto, energijos skelbimu. Lyrinis herojus įsilieja į kunkuliuojančią valingo darbo srovę, džiūgauja prie rinkimų urnų kartu su balsuojančia minia, aistringai publicistiniu žodžiu skelbia tautų draugystės idėjas.

Vaizduodamas lyrinio herojaus, darbo žmogaus, augimo kelią, jo santykį su visuomene, tiek buržuazinio, tiek tarybinio laikotarpio lyrikoje, Vytautas Montvila visada stengiasi atskleisti tai, kas kilnu ir gražu žmogui, demaskuoja antihumanistinius, antiliaudinius išnaudotojų ir darbo žmonių priešų bruožus. Tai žymiai sustiprina ir pagilina realistinį poeto kūrybos pobūdį.

Realizmo gilėjimas eina kartu su poeto pasaulėžiūros tvirtėjimu, meniniu brendimu. Idėjinio-tematinio turinio ir meninės formos santykis pasireiškia abipuse sąveika: gilėjant realistiniam turiniui, nyksta modernistiniai įvaizdžiai, paprastėja V. Montvilos stilius, ir, iš kitos pusės, formos paprastumas, realistinių meninių priemonių pavartojimas leidžia geriau atskleisti gyvenimo tikrovę. Poetas naudoja socialinį kontrastą ryškesniam realistiniam vaizdui perteikti. Tarybinio laikotarpio lyrikoje V. Montvila praplečia savo kūrybos sferą, vaizduodamas plataus masto klasinius mūšius, visos liaudies kuriamąjį darbą. Gyvenimo džiaugsmas išsilieja į aktyvią, kovingą deklaraciją. Kaip aktyvaus gyvenimo patoso bruožas suskamba retorinis, publicistinis šūkis, raginimas, veržimasis,

džiaugsmas ir praeties liekanų pasmerkimas. V. Montvilos meninis žodis, sakinys dabar tampa ypač glaustas, vaizdingas ir prasmingas, taikliai mušąs į tikslą. Abstrahuoti simboliai, sutinkami tarybinio laikotarpio poeto kūryboje, reljefiškai iškelia ir atspindi socializmo pergalės istorinę svarbą ir prasmę („Leninui“, „LKP(b)“). Minties ir jausmo ekspresyvumas, gilus nuoširdumas, stiliaus paprastumas padeda geriau atskleisti gyvenimo tikrovės turinį. Deklaracija, pagrįsta giliu įsitikinimu ir pilietine aistra, išplaukia iš vaizduojamų reiškinių idėjinio turinio. Šį turinį išreiškia proletarinis poeto žvilgsnis į gyvenimą, klasinis gyvenimo reiškinų supratimas ir traktavimas, atskleidžiąs objektyvią tiesą. Vietoj anksčiau vyravusių svarstymų, samprotavimų į pirmąją vietą dabar iškyla konkreti veikla. Eilėraštis tampa šuviu, ginklu — taip organiškai jungiasi publicistinis elementas su emocija, nepavirsdamas sausa retorine fraze („Eilėraščio šūvis“, „Vainikas Lietuvai“ ir kt.). Komunistinis partiškumas, aiškumas idėjiniais klausimais tarybinio laikotarpio lyrikoje apsprendė ir meninės išraiškos aiškumą, kryptingumą. Šia prasme V. Montvila artimas žymiajam tarybiniam rusų poetui V. Majakovskiui.

Eidamas realistiško vaizdo gilinimo keliu, savo kūrybos raidoje poetas palaipsniui atsisako nuo abstrakčių humanistinių ieškojimų, kurių gausu ankstyvojoje ikitarybinio laikotarpio jo kūryboje, konkretina lyrinio herojaus humanistinius idealus, vis ryškiau parodydamas, kad žmogaus asmenybei nepakeliama ne tik socialinė nelygybė, bet ir kiti buržuazinės santvarkos reiškiniai — religiniai prietarai, buržuazinė moralė, paremta materialiniais išskaičiavimais. Kaip matėme, geriausi V. Montvilos buržuazinio laikotarpio kūriniai tarsi susišaukia su Vladimiro Majakovskio, Juliaus Janonio, Arturo Regračio poezija (poema „Viduramžių orkestrai“, daugelis 1925—1926 metų ir 1932—1933 metų eilėraščių). 1940—1941 metų kūryboje, organiškai sujungdamas demokratinės-proletariškos literatūros tradicijas ir novatorišką savo santykį su tarybinio gyvenimo tikrove, V. Montvila suranda lyrinio herojaus idealų įsikūnijimą pačioje gyvenimo tikrovėje. Jo tarybinio meto kūryba geriausiai išreiškia tą gorkiškąjį „žmogaus sužmoginimo“ idealą, kai herojaus psichologijoje formuojasi naujos moralinės, naujos humanistinės savybės, vienijančios asmenybę su liaudimi. Tuo būdu 1940—1941 metų V. Montvilos poezijoje įsikūnija socialistinio realizmo estetikos principai.

Valstybinis aukštojo
ir specialiojo vidurinio mokslo komitetas

Iteikta
1961 m. gruodžio mėn.

ГУМАНИСТИЧЕСКИЕ ЧЕРТЫ ЛИРИЧЕСКОГО ГЕРОЯ ВИТАУТАСА МОНТВИЛЫ

Р. ТРИМОНИС

Резюме

Статья посвящена вопросу о развитии гуманистических идеалов в творчестве В. Монтовилы (1902—1941), одного из талантливейших литовских советских поэтов.

Лирический герой в раннем творчестве поэта — страстный бунтарь, стихийно стремящийся к свету и свободе. Его бунт еще не имеет ясной перспективы, его сопровождают душевные муки, смутные надежды и неопределенная «тоска по солнцу». После 1925 г. под влиянием революционной борьбы гуманизм В. Монтовилы приобретает большую кон-

кренность. Поэт глубже ощущает связь личности с общественными явлениями; его протест против унижения человеческой личности своим острием все чаще направлен против религиозных предрассудков и буржуазной морали. Лирический герой предстает в плане, характерном для критического реализма: это столкновение личности с обществом и бессилие её перед общественными противоречиями. Поэт верит в будущее, но эта вера чаще оказывается интуитивной, а не исторически осознанной.

Лирический герой В. Монтвилы в досоветское время подчеркнuto демократичен, в нем порою несомненны пролетарские устремления, он безоговорочно выступает против буржуазного образа жизни. Однако гуманистический пафос стихов поэта еще не сливается полностью с революционной борьбой народных масс.

После 1940 г. в этом смысле наступают решительные перемены в творчестве поэта. Под воздействием советской действительности и социалистической идеологии В. Монтвила в своей поэзии утверждает народ, как главную революционную и созидательную силу общества. Слияние интересов личности и народа выражают новый характер гуманизма поэта — гуманизма социалистического. Труд всего народа, поэтизируемый В. Монтвилкой, соединяет человеческую личность с народом в строительстве новой жизни. Формирование новых моральных и гуманистических свойств основывается на объективной реальности. Оно определяется задачами всенародной борьбы за социализм, за светлое коммунистическое будущее. Новый герой поэзии В. Монтвилы, вобраз лучшие качества героев прошлого, теперь отличается своим определенно классовым, боевым характером. В гуманистических идеалах творчества В. Монтвилы советского периода ярко проявляются принципы эстетики социалистического реализма.
